

УДК 821.163.41.09-32 Божовић Г.

*Јасмина АХМЕТАГИЋ**

Институт за српску културу – Приштина / Лепосавић

ПАТОЛОШКИ ЛАЖОВ ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА**

Айсџиракџи: Пажња је посвећена анализи централног карактера приповетке „Рако Козаревац“ Григорија Божовића.

Кључне речи: „Рако Козаревац“, параноја, нарцизам, грандиозност, социјална улога, емпатија, пројекција, зло, симулакрум.

У романтичарско-реалистичком проседеу Григорија Божовића јунаци су углавном одређени деловањем у свом простору и времену, испуњеном националним сукобима и борбом за егзистенцију, те се јављају као хероји и зликовци, моралне вертикале и кукавице. Мало је ликова у његовом опусу који својом психологијом излазе из тог оквира, односно чија се психологија не може разумети с обзиром на категорије времена и простора. Један од таквих, ретких ликова Божовићеве прозе јесте Рако Козаревац, патолошки лажов, чије се деловање, наравно, проверава у простору и времену, али није њиме условљено, већ цртом карактера, односно патологијом која у јунаку постоји. „Рако Козаревац“ је Божовићева психолошка приповетка, иако је и она, попут већине у његовом опусу, приповедана из угла свезнајућег приповедача и грађена на згуснутом току збивања, а не

* Виши научни сарадник, ванредни професор, Институт за српску културу – Приштина / Лепосавић

** Рад је написан у оквиру пројекта *Мајџеријална и духовна култура Косова и Мејхохије* (Ев. бр. 178028), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

на јунаковом преживљавању. Међутим, замајац свих збивања јесте психологија главног јунака, а приповедни ток обликује оквир у коме Божовићевог Рака Козаревца можемо потпуније сагледати.

Аутор поступно открива свог јунака, од уводне сцене у којој је његово понашање двозначно, преко каснијих збивања која узрокује и која пружају јаснији увид у његову мотивацију, а омогућавају и накнадни поглед на његово понашање с почетка, па све до завршетка приповетке, заокружује се лик Рака Козаревца, и разоткрива његова патологија и зло. Градативним развијањем приче, Рако Козаревац од почетног наговештаја, садржаног у његовом портрету – када се описује наизменична тама и сјај његовог лица, „као да је у овом сељаку нека изванредна ђаволска природа, у којој се добро и зло обличје непрестанце крвнички носе“¹ – до завршнице приче у којој се сељани које је преварио окрећу против њега, а он „још једном искези зубе, ђаволски закикота, па као авет проби људску лесу и шмугну низ сурдулину“², добија потпуно осветљење, а зло које чини разоткрива се као последица његовог патолошког лагања, односно нарцистичке личности и параноидне свести овог јунака.

Портрет Рака Козаревца, коме је посвећена велика пажња – читав један дуги пасус посвећен је његовом изгледу – синтетичка је слика онога што се са јунаком збива на психолошком плану. Јер то и није портрет на основу којег добијамо јасну слику јунаковог физичког изгледа, већ детаљан опис спољашњих манифестација јунакове унутарње сложености. Игра светлости и таме на Раковом лицу, њихово наизменично смењивање, открива, у јунговском смислу, живу и динамичну игру битних архетипова – Персоне и Сенке³ – продор и преовлађивање Сенке, која је озбиљно захватила јунаков его и Персону, те потом њену осеку. Ове брзе смене указују на нестабилан, неуравнотежен карактер, а даљи ток приче омогућава процењивање темеља ове нестабилности: она се не заснива на актуелној, стресној животној ситуацији, већ је део суштинског устројства Раковог карактера.

¹ Григорије Божовић, „Рако Козаревац“, *Неизмишљени ликови*, Приштина, Јединство, 1990, 10.

² Исто, 26.

³ У Јунговој аналитичкој психологији, Персона је, у најкраћем, оно како нас други виде као личност, једна врста маске коју носимо у социјалним односима, стога што је компромис између наше стварне личности и захтева средине. Сенка је пак онај затамњени део личности, који од других, али и од себе, прикривамо, али га никада не можемо потпуно одстранити.

Испоставља се да „безбројне чудноватости“ овог јунака, призване у првој реченици Божовићеве приче⁴, нимало нису бенигне, а градивни ток приче води нас далеко од почетне могућности да Раково понашање разумемо као старачку уобразиљу, као пуки фантазам и имагинирање осиромашеног створења – могућности коју у први план избацује и сам Божовићев јунак, а за коју се испоставља да је само једна у низу манипулација, којом минимизира значење својих поступака.

Григорије Божовић најпре описује Ракову „немилосрдно запуштenu“ кућу („почађала, сура и бедна кривача“, на више места сљуштеног покроба од сламе, искривљеног, трулог плота око ње, уместо врата „јасикова вратница“, а место димњака рупа), прелазећи на опис јунака, који се уклапа у такав амбијент („запуштен и каљав, дрехав и чађав“, „неизбријан и прљав, помало закрмељио“), али указује и на јунакову замишљеност „по чем би помислио да његов ум расправља крупне ствари које су изнад његове куће и личних незгода – рекао би да брине велику, дубоку до бола, горку и мучну народну бригу“⁵. Већ ово је прва назнака Ракове грандиозности, која је у нескладу са околностима живота. Много је сиротиње у Божовићевој прози, која ради и преживљава, и бори се за националну ствар, за голу егзистенцију на једном тако турском подручју, пуном националних кавги и сукоба. Управо познавање Божовићеве тематике и поетике омогућава у овој причи ефекат изневереног очекивања. На основу увода, те помена да јунак можда мисли крупне мисли и промишља колективне, надличне проблеме, очекујемо још једног јунака који у најтежим условима достојанствено живи свој живот. Но, убрзо увиђамо да је наговештај Ракове замишљености над крупним бригама ауторов иронијски отклон: јунак је потпуно самоусредсређен, а грандиозне мисли су подлога његовог патолошког лагања и садистичког односа према ближњима. У беди која је описана на самом почетку приче, Рако од жене Весне захтева да му донесе кафу, ракију и мед, а када је она принуђена да га обавести о ономе што и сам мора знати (да тога у кући већ дуго нема), постаје објекат на који се обрушава његов бес. У породичном кругу, најпре са супругом, потом у присуству сина и кћери, видимо како се Рако мења и вешто прилагођава околностима: у односну на жену, он је силеција и садиста (вређа је и прети јој физички, оптуђујући је да му раскућава кућу

⁴ „Још је живо у Колашину сећање на његове безбројне чудноватости и загометни нестанак из околине.“ (*Неизмишљени ликови*, 9)

⁵ Исто, 10.

и да је све од њега посакривала), а када долазе син и ћерка, он у страху од сина, који узима цепаницу, баца угарак који је подигао на жену и понаша се као да ништа није било, настојећи одмах потом да објасни своје понашање, манипулишићи утисцима, изазивајући сажаљење и минимизирајући свој чин. Рако је, дакле, кукавица, који се експлицитно силедијски понаша само према најслабијем, али спретно и брзо прилагођава своје понашање околностима: „Ђути, Живана дијете ... Добро би што дођосте на вријеме ... Ево нешто ме у грлу гуши и дави. Довлице ми је душа дошла. Тражим каву – нема; тражим ракију – нема; тражим најзад меда – па опет нема. Ничега у мојој кући нема ... А ја сам у њој свакога добра запамтио ... Баба, ходи овамо, а слушајте и ви, ђецо. Знам ја да у овој колиби ништа нема. Али ја сам син Обрена Козаревца, некада првога домаћина у нахији. (...) Не могу да увртим у главу немање. Смилујте се на мене. Кад нешто затражим, не реците ‘нема’, но ‘сада ћемо донијети’, па мирна Малесија ... (...) Е, Рако, Рако, боље би било да је мајка мјесто тебе камен крај огњишта повила. О, јадна кућа моја! Баба, опрости молим ти се! Е, тешко мени! ...“⁶

Рако одмах након тога „зарида као мало дете“. Оно што изгледа као тренутак истинског кајања након једноставног, људског заноса, хтења за имањем онога чега нема, како прича одмиче, разумевамо као срачунатост у понашању једног глумца који пуно полаже на утиске које оставља на друге, и вичан је у манипулисању утисцима које изазива. Тек ћеркино доследно понашање у овој уводној породичној сцени (када Весна стаје између сина и мужа, она опомиње мајку да га не треба бранити, да више не могу да га подносе) и „која га најбоље познаваше и због тога најмање жаљаше“, упозорава да је Рако и у овој ситуацији исповедања тек манипулатор. Видевши да му је ћерка непопустљива, он у својој „исповести“ иде и даље: „Што ме ти не оставиш на миру, дијете? ... Зар ја не видим себе? Но не могу друкчије. Љута ме невоља оваква начинила. (...) Лажем од како памтим себе. Лажем. Али лажем себе. Видим да ништа моје не ваља, па бих хтио да буде боље. Да ме ђеца благосиљају а село завиди. Зажелим то па се занесем, зборим онако, а вама се чини да лажем. (...) Почео сам вјеровати у своју лаж и занос. Учинићу најзад нешто крупно и страшно. Задивиће се једном ако не цио Колашин, а оно барем наше Козарево. Виђеће ко је Рако Козаревац. Виђећеш и ти, дијете! ...“⁷ Рако признаје оно што јесте

⁶ Исто, 12.

⁷ Исто, 13.

– да је лажов откако зна за себе – како би у ширем контексту управо то признање порекао и дао му другачије значење. Његови се искази у такозваној исповести међусобно искључују – лаже откако зна за себе, а љута га је невоља таквим начинила – а признајући да лаже у исти мах лаже да лаже само себе, да је то пуки занос и фантазија, да је, дакле, бенигног карактера, готово чежња за идеалом и без великих последица по ближње, као што доспева до исказа да се занесе, а њима се чини да лаже. Он прихвата своју кривицу („Видим да ништа моје не ваља, па бих хтио да буде боље“) али такав исказ окружује низом других који нису ништа друго до одбрана самог себе навођењем олакшавајућих околности, а само признање је срачунато на то да изазове ефекат у другима. Његово извињење жени сасвим је површно, вербално, и не види се никаква намера да Рако промени образац свога понашања. Теркин став да га треба одвести у манастир Девич – где су на лечење одлазили душевно болесни – открива да са њим породица већ има дугу историју лагања и да то што више не могу да га сносе подразумева читав низ последица са којима се породица суочавала. Коначно, Рако тврди да он види себе, да види да је лош а желео би да је важан и значајан, што у контексту наведеног објашњења показује да он себе не види јасно, нити разабера своје мотиве, али Теркин став служи као додатна мотивација да се од таквог мишљења одбрани и пред собом и пред укућанима. Другим речима, Рако Козаревац, наводно, види себе, али жели да докаже оно што се не може доказати – да је душевно здрав („Колашинци су много здравије умно од њега водили у манастирску лудницу“⁸), а у саму намеру да то докаже („Учинићу најзад нешто крупно и страшно. Задивиће се једном ако не цио Колашин, а оно барем наше Козарево“) уписа на је његова болесна грандоманија. Божовићев јунак даљим активирањем своје болести жели да докаже своје здравље, а критеријум за јасно препознавање поремећене психе јесте однос према реалности и према другима јер „Други често конституишу најважније димензије реалности“⁹: жеља да задиви друге јесте наткомпензација једног слабог, нерадног и расипног карактера, који је проћердао све што му је отац оставио и који је брзо нагнао браћу да га од себе одвоје. Начин на који жели да задиви друге и осећај да је то збиља и учинио, када

⁸ Исто, 14.

⁹ John Farrell, *Paranoia and modernity: Cervantes to Rousseau*, Cornell University Press Ithaca and London, New York, 2006.

се свети целом селу, битно се разликује од начина на који други виде цео случај. Рако Козаревац као да не дели једнако језичко искуство са својом средином, што потврђује разлике у доживљају реалности.

Божовићев јунак је неко на коме лежи кривица што је раскућио своју кућу (јер је био лаковеран и нерадник), али он никако не жели да преузме одговорност. Стога породичну сцену с почетка приче, када се обрушава на жену што му не доноси кафу и ракију, накнадно, када се уклопи у целину збивања и када престане да буде магловита и двозначна, поуздано разумевамо на другачији начин: као пројектовање властите кривице на жену. Изговарајући низ лажи и тиме обрћући слику (у исказима Рака Козаревца чује се да му је жена непослушна, да је пошла све што је он недавно донео), Рако устоличава своју реалност: „У Раковој кући ваља све да има, баба... Обрен оставио, ја радио, па треба све осим тичијег млијека одмах да ми нађеш. Не дам да ми се погази очево име... (...) Све ћу ти кости у брашно самљети, затворићу те у овој колиби са оно оба двоје ђеце, запалити и последије узети свијет на очи, да се прича појас по појасу.“¹⁰ Ово је лагање с намером да се оптуже други за оно чему је узрок он сам (други су му нанели штету: жена и деца су криви што живи као просјак и што се сви од његове куће уклањају, а не он лично), да се таквом пројекцијом Рако очисти од кривице и постане невин. Оваквим лагањем, дакле, Рако преправља властиту слику о себи. У том контексту уводну породичну сцену разумевамо као *комјунизивну навику њражења другијих којима ћемо њријисајти одговорност за власнијие њрешке, нарочијо ако њрешке њојичу од илузорној осећања седе*¹¹.

И кад је пропао, Рако се „разметао и хвалио пред људима како још има, трошећи на част беспосленима по колашинским крчмама и последњи трогрошац што би га његова жена на преслици зарадила“¹², показујући тиме колико држи до мишљења других и колико је у његовом самоосећању пресудан утисак који оставља на друге. Свестан да је осиромашео, он се размеће, хвали и троши како би такав утисак поткрепио, што доказује да за његову слику о себи није пресудна истина живљења, већ могућност гратификације његове нарцистичке грандиозне представе о себи. Раково патолошко лагање указује да он користи језик у манипулативне сврхе и за регулацију самовредновања, што је

¹⁰ Григорије Божовић, нав. дело, 12.

¹¹ John Farrell, *Paranoia and modernity*, 16.

¹² Григорије Божовић, нав. дело, 14.

битна одлика нарцистичке личности¹³. Самовредновање је поремећено – оно треба да подржи грандиозни, али крхки селф. Уосталом, како Рако слику о себи гради из реакција других на лажи које подастире, реч је о томе да његова истинска личност и није у комуникацији са другима, већ само тај, лажни селф, стваран годинама лагања и самообмањивања¹⁴. Потреба за публиком, говорење о себи у трећем лицу, открива његову потребу да конзумира нарцистичку подршку других. Уосталом, нарцистичке личности већ самим тим што актуализују лажни селф у комуникацији са другима јесу патолошки лажови, а Раково конфабулирање омогућава му да буде протагониста, главни лик приче коју измишља.

Лаж не мора нужно бити зла (ако не говоримо са аспекта метафизичког значења греха), али оно што Рако Козаревац неминовно чини злим, јесте мотивација лагања из које и извиру последице по средину. Ракове лажи нису безазлена фантазирања, јер су наткомпензација за грандиозност његових очекивања и хтења. Он лаже да превари друге и својим успехом сматра што су му поверовали, а управо с обзиром на намеру, Аурелије Августин дефинише саму лаж: лаж је казивање нечега „с намјером да се превари“¹⁵. Према овом теологу и светом оцу, „има разлике између онога који лаже и лажова. Јер онај који лаже јест нетко тко и нерадо лаже, док лажов заиста воли да лаже те душом борави у наслади што лаже.“¹⁶ Рако Козаревац је, дакле, лажов, онај који „налази радост у самом сплеткарењу“¹⁷.

Пословни подухват у који се упушта Рако Козаревац не само да је сав саткан од лажи, него исту ситуацију у три различите прилике Божовићев јунак дијаметрално супротно интерпретира. Узевши ћеркин дукат, „добивен по обичају за Живану, кад је ова пре неколико дана била заручена“, Рако показује да му ништа није свето и да битније ствари од доказивања властите личности и не може бити, одлази у хан у Вучи, где га не познају, и тамо лаже о свом имању и невољи која га је задесила, а која је наводно и разлог његовог путовања: метиљ му је

¹³ Ову одлику први је описао Шелдон Бах (Sheldon Bach: *Narcissistic states and the therapeutic process*, New York: J. Aronson, 1985)

¹⁴ О лажном и истинитом селфу види: Sam Vaknin, *Malignant Self-Love*, Prague-Skorje, A Narcissus Publicatins Imprint, 2007.

¹⁵ Аурелије Августин, *О лажу*, Загреб, ВБЗ, 2010, 27.

¹⁶ Исто, 69.

¹⁷ Исто.

захватио овце па је кренуо да купи добро стадо. У хану Раково разме-тање и хвалисавост додатно су подстакнути присуством Шајин-бега Пештерца, богатог човека беговског порекла који је „према Србима увек благ и издашан, само да му се ниско клањају и слушају, покорно и трпељиво, његово безгранично хвалисање“¹⁸. Частећи све присутне, Рако, свестан несклада између свога изгледа и нарудбине ханџији, објашњава: „Ничему не ваља да се чудиш. Путник ти се може учинити да је просјак, а оно се сам честити валипаша прерушио да види шта се у вилајету ради.“¹⁹ Рако Козаревац, којег је обузела „неодољива неман да лаже“ преузима лажни идентитет, осмишљен за ту прилику, издајући се за свога брата Миљка, богатог домаћина, те се хвали својим поседом и имањем. Као на позорници, Рако у хану одједном мења расположење, и причајући о невољи која га је снашла са овцама, „искрено и слатко заплака“²⁰. Тада му бег уступа овце, не само повољно, већ и са одложеним плаћањем, рекавши да ће по новац доћи у зиму. Но, ово хвалисање и надлагивање, наликујући мотиву из шаљивих народних прича, далеко је од њихове невиности: у основи Раковог понашања стоји намера са којом се оно предузима, а то је превара.

Приповедач истиче да је Рако, у часу у коме доспева до врхунца своје исконструисане приче, искрено заплакао, чиме сугерише јунакову омамљеност илузијом коју ствара – његов идентитет се сваки пут испочетка изграђује и траје док трају утисци других. Ово јасно упозорава на нарцистичку црту његовог карактера, на празнину и пустош у којој борави док се не појаве други да потврде његову вредност, односно да као слушаоци, својим присуством омогуће да се чује лаж коју он казује. Живећи од таквих тренутака, Рако не мисли о будућности, како ће на зиму вратити новац Шајин-бегу – он мисао на то одлаже, сматрајући да ће се снаћи када дође час, потврђујући своју неодговорност. При повратку кући, казује три верзије приче о пореклу оваца које је дотерао (крађа у Сјеничкој Нахији, налазак новаца, наполица) – прилагођавајући их ћеркином упорном неверовању. И касније, пред сељанима, он понавља различите верзије приче, а брату саопштава да су му „овце дар *ошуд* *џреко* *џлоша*: чула Србија да је један Обренов син осиромашео па му ово послала!...“²¹ Уживајући у слици о себи коју је у

¹⁸ Григорије Божовић, нав. дело, 15.

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто, 17.

²¹ Исто, 18.

Козареву изазвао набављеним овцама, но свестан да све почива на лажи, Рако настоји да у таквој прилици извуче што већу корист: кољући овце и продајући браве, он обезбеђује себи лагодан живот, утемељен на превари. Рако није само лажов који непотребно и безразложно измишља своје приче и овим чином прецизно осветљење пада на уводну породичну сцену, у којој своје лагање представља готово као чежњу душе за бољим и другачијим животом и самим собом – Рако не лаже само себе, већ лажући друге извлачи непосредну имовинску корист, а патолошки карактер тога лагања састоји се пре свега у додатној мотивацији, која му притиче из грандиозног селфа.

Наредна ситуација, којом је наурио да реши проблем плаћања Шајин-бегу, када за св. Јована све Козаревце покреће из домова, уводећи их у панику и страх за сопствени живот, допуњава дотад уобличен карактер Рака Козареваца – мотив освете целом Козареву за положај у коме се сам налази, добија у овој епизоди изузетно значајно место и упозорава на параноидну свест овог Божовићевог јунака, односно на праву природу његовог емотивног и менталног поремећаја због које га је требало сместити у Девич. Долазећи у село са вестима да је убио Турчина, те да су се за освету сви дигли и кренули ка Козареву, Рако Козаревац производи симулакрум – виртуални догађај из којег произилазе последице као да је стваран. Он који је увек лагао, у овој ситуацији постаје вођа, усмеравајући народ ка Србији – психологијом масе и страхом за егзистенцију, јер су Козаревци психолошки уведени у граничну ситуацију, мотивисана је чињеница да су му сви поверовали. И у тој ситуацији ћерка Живана је глас разума, који упозорава окупљене госте да му не верују, али Рако Козаревац узнемирава и госте у братовљевој кући, признавањем једне лажи (како је уистину до оваца дошао и како се лажно представио) остварујући простор да му се поверује у нову: да је убио Шајин-бегу и да цело село чека освета. Старце и нејач, људе обучене на брзину и недовољно, Рако упућује ка Олуновици: „Косом ка Олуновици пут узак, ноћ без месечине иако ведра, чељад се спотиче, пада, клиза и котрља док се опет не дигне и не појури напред, не тражећи ни пута ни пртине. Иду многи сасвим боси и не осећају то, а мајке заостају, зазивљу децу, траже, бусају се у прса и, избезумљене опет крећу напред, узалудно тражећи пород по ноћи.“²²

Оваква ситуација је подлога за нову улогу у којој Рако Козаревац улази – улогу националног борца и заштитника нејачи: „Е, нећу за

²² Исто, 21.

живота дати да Турчин навали на ово робље. А, знаш ли, брате, како су ми се очи напуниле крви? ... На стотину бих са овом капсолачом јурнуо! ... ²³ У тим тренуцима, у улози вође, Рако се осећа важним и поносним („Барем ће се причати за наше кољено ... Причаће се, Господа ми Бога, за Рака Козаревца (...).“²⁴) и потпуно је лишен емпатије према народу, стран његовом преживљавању, „чудновато насмејан“, поносан на себе и задовољан. Одсуство емпатије и садизам открива да је Рако киван на друге, да је испуњен бесом који усмерава на њих. „Јесте помало грехота за ову ситну децу да се овако стрављују и муче, али нека види Козарево, Колашин и цео свет шта све он може припремити. Нека остане прича о Раку Козаревцу ...“²⁵ Божовићев јунак континуирано, и у својим дијалозима и у монолозима, говори о себи у трећем лицу, доживљава себе као лик на филмском платну. Своју унутрашњу потребу да значи нешто у очима света, Божовићев јунак претпоставља свему другом, не узимајући у обзир ни смисао самог тог значења, јер Раку Козаревцу није до тога да буде херој, врлинско биће упамћено у колективу. У многим је херојским чиновима и постигнућима присутна потреба за нарцистичком гратификацијом. Девијантност Раковог карактера управо се и састоји у томе што њега не привлачи подвиг, већ настојање да влада, да одреди природу збивања, да заузме поље моћи – једино на томе може почивати његово осећање поноса због штете коју је нанео својим ближњима. Управо та жеља за доминацијом и фантазија о моћи манифестација је његовог нарцистичког и параноичног карактера. Рако жели овладавање другима како би их поразио, што указује на грешку у перцепцији реалности, типичну за параноидну свест: други су непријатељи, а Ракова жеља да буде у центру пажње иде руку под руку за осећањем гоњености. Иако о томе у причи експлицитно није речена ни реч, погрешна премиса Божовићевог јунака састоји се у томе да су најпре браћа против њега, јер су га одстрањивањем, деобом, упропастила, а потом се то искуство генерализује на цело Козарево, у коме су сви били неки род. Будући да јунак превиђа да је он својим расипништвом и лењошћу упропастио сам себе, те су се браћа на тај начин од њега заштитила, он је примарно вођен жељом за осветом и препознавањем зла у другима. Преокупација туђим грешкама и усмереност на њих, управо се јавља стога што је тај грех близак ономе

²³ Исто, 22.

²⁴ Исто.

²⁵ Исто.

који Рако идентификује у себи. Опсесивно настојање да докаже Козареву ко је он подразумева да се село бави омаловажавањем Рака, што наравно потврђује његову вредност. Психолошка добит је у томе што омаловажавајуће гласове који су део његовог бића Божовићев јунак пројектује на средину, са којом може да се бори. Наравно, да се Козарево бави Раком, да су у односу на њега непријатељски расположени, то је псеудореалност утемељена на закључцима јунака, а његови су „закључци део интерпретативног система сумње“²⁶. Средина, по мишљењу Рака Козарева, има лични однос према њему, а персонализација је један од конструктора параноидне менталне структуре: Рако у друге пројектује непријатељство које постоји у њему самом те, као и свака параноидна свест, и свест овога јунака у другима види узрок властитог беса. У том је смислу Ракова охолост и равнодушност према патњи коју другима наноси, у његовом осећању, легитиман одговор на непријатељство и одбрана властите грандиозне мисије.

Када га брат упозорава да је могло без свега овога проћи, да је требало да Турчина доведе у село, те би платили, Рако открива своје праве мотиве: „Па да ми се сјутра смијете ... (...) И ви сјутра да ваздан пијете и веселите се, а ја да се под срамотом каменим у мојој колиби, а? ... (...) Тако, и Рако је Обренов син, а не само ти: било ме не одвајати, па ти ја не бих никад донио биједу у Козарево ...“²⁷ Свој чин Рако Козаревац разумева као праведну освету за штету која му је нанета, као реакцију, а не као првотну агресију коју у односу на браћу и цело Козарево чини он сам. Из његове реактивности видимо све што није изречено, а значајан је део личности Божовићевог јунака: други су непријатељски расположени према њему, те својом агресијом Рако само одговара на туђу; садистичким понашањем он оправдава властита лоша осећања. У том се смислу, нарочито због грандиозне представе о себи и може говорити о присуству делузије гоњења²⁸, јер је властитом величином мотивисано присуство идеје прогоњености и непријатељства окружења. Окривљујући друге, Рако се ослобађа властите кривице и стида. Пун себе, он

²⁶ Martin Kantor, *Understanding paranoia: a guide for professionals, families, and sufferers*, London, Praeger, 2004.

²⁷ Григорије Божовић, 24.

²⁸ Делузија, болесно веровање у нешто што није истинито, што се може доста лако утврдити. Делузије нису подложне утицају здравог разума, чак ни очигледности. (...) Делузије величине и гоњења (прогоњења) срећу се у шизофренији и параноји. (Драган Крстић, *Психолошки речник*, Београд, Савремена администрација, 1991).

обзнањује народу како га је преварио: „И ево учиних што сам пожелио. Распрших цијело село, те сте сад сви сиротиња као и ја. А ви никада не бисте могли повјеровати да ја могу овако нешто учинити. (...) Да једном знаднете ко је Рако и да није он само ваша маскара козаревска!“²⁹

У часу када признаје да никога није убио, када изазива бес у народу, Рако „устаде и поче да се осврће, страшно севајући очима и уверавајући себе да је правилно поступио: кад он, такав крштеник у Бога, не прославља светог Јована, вала нека га не славе ни други Козаревци“³⁰. Божовићев јунак је, из властите перспективе, доживео тренутак славе, тренутак у коме сви учествују у његовом сценарију, у коме друге људе поима као марионете чије конце повлачи он и изговара ове речи самохвалисаво, очекујући да буде прихваћен и од својих жртава. Управо у томе, у остваривању доминације над другима, он види властиту посебност. У Раковој освети прозире се осећање да су други криви за његов лични неуспех – своју кривицу најпре пројектује на укућане, потом на брата и цело Козарево, осећајући се као „такав крштеник у Бога“, као частан и честит човек, ослобођен зла и кривице.

Литература

- Augustin 2010: A. Augustin, *O laži*, Zagreb: VBZ.
- Bach 1985: Sh. Bach: *Narcissistic states and the therapeutic process*, New York: J. Aronson.
- Божовић 1990: Г. Божовић, *Неизмишљени ликови*, Приштина: Јединство.
- Vaknin 2007: S. Vaknin: *Malignant Self-Love*, Prague-Skopje: A Narcissus Publicatins Imprint.
- Kantor 2004: M. Kantor: *Understanding paranoia: a guide for professionals, families, and sufferers*, London: Praeger.
- Крстић 1991: Dragan Krstić, *Psihološki rečnik*, Beograd: Savremena administracija.
- Farrell 2006: J. Farrell: *Paranoia and modernity: Cervantes to Rousseau*, New York: Cornell University Press Ithaka and London.

²⁹ Григорије Божовић, нав. дело, 25.

³⁰ Исто, 26.

Jasmina AHMETAGIĆ

PATHOLOGIC LIAR OF GRIGORIJE BOŽOVIĆ

Summary

Rako Kozarevac is, as per the author's thinking, unusual hero in the work of Grigorije Božović, not only due to the fact he gets out from the frames of national problems of the majority of Božović's stories, but due to the fact he is one the most complex heroes of his from psychological point of view. As the holder of pathologic traits, he is to be merely unique in this prose. The attention was paid to the Raka's pathologic lying, great self one, and elements of paranoiac mental structure.

Key words: „Rako Kozarevac“, paranoia, narcissi, greatness, social role, empathy, projection, evil, simulacrum.